

KRZYSZTOF R. KUPIŃSKI¹
ORCID 0000-0003-3885-7475

Strona | 1

EWANGELICZNE KONOTACJE FILMU „MISJA” *Evangelical Connotations of the Film "The Mission"*

Wprowadzenie

Film *Misja* (1986) w reżyserii Rolanda Joffé to wyjątkowe dzieło, które wnikliwie przedstawia złożoność ewangelizacji w XVIII-wiecznej Ameryce Południowej. Historia jezuitów działających wśród plemienia Guarani stanowi punkt wyjścia do refleksji nad granicami i metodami głoszenia Ewangelii oraz nad etycznymi konsekwencjami misji. Centralną postacią filmu jest ojciec Gabriel (Jeremy Irons), który poprzez muzykę i dialog buduje pomost między chrześcijaństwem a kulturą Guarani, realizując ideę inkulturacji. Choć samo pojęcie nie było wówczas znane, przedstawione wydarzenia odzwierciedlają ówczesne myślenie Kościoła na temat ewangelizacji.

Dzieło porusza problem dramatycznych wyborów moralnych, z jakimi mierzyli się misjonarze: czy podporządkować się decyzjom władz świeckich i kościelnych, czy pozostać wiernym swoim ideałom? W realiach kolonializmu dzieło Joffé ukazuje napięcie między duchowym powołaniem a brutalnością polityki i ekonomii. Misja jezuitów staje się nie tylko przestrzenią ewangelizacji, ale także azylem dla rdzennych mieszkańców, których godność i prawa są zagrożone przez kolonizatorów. Film skłania widza do refleksji nad uniwersalnymi wartościami, takimi jak sprawiedliwość społeczna, miłość, przebaczenie oraz odpowiedzialność moralna. Historia ojca Gabriela i Rodrigo Mendozy (Robert De Niro) przypomina, że prawdziwa ewangelizacja wymaga szacunku, pokory i wierności zasadom Ewangelii, nawet w obliczu największych przeciwności.

Chociaż film można analizować z różnych perspektyw, w niniejszym artykule skupiono się na wątkach związanych z ewangelizacją i społeczną nauką Kościoła, rozumianych w kontekście współczesnym. Nie jest

¹ Dr n. społ., mgr filozofii, Wyższa Szkoła Kadr Menedżerskich w Koninie.

to próba ucieczki od historycznych wydarzeń sprzed blisko trzystu lat, lecz spojrzenie na nie przez pryzmat aktualnej samoświadomości Kościoła. W obrazie wyraźnie obecne są takie kwestie, jak misja Kościoła, godność człowieka, sprawiedliwość społeczna, grzech i odkupienie oraz duchowość, której integralną częścią jest muzyka.

Ewangelizacja i misja Kościoła

Ewangelizacja stanowi jedno z kluczowych zadań Kościoła katolickiego i wynika wprost z nakazu misyjnego Jezusa Chrystusa: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28: 19). Film przedstawia to zagadnienie w historycznym kontekście działalności jezuitów w XVIII-wiecznej Ameryce Południowej. Obraz ten nie tylko ukazuje trudności i dylematy związane z głoszeniem Ewangelii w odmiennych kulturowo społecznościach, ale także podejmuje refleksję nad granicami i metodami ewangelizacji oraz jej etycznymi konsekwencjami.

Ojciec Gabriel podjął misję wśród plemienia Guarani. Jego działalność odzwierciedla ideał ewangelizacji opartej na miłości, dialogu i szacunku dla drugiego człowieka. Unika narzucania chrześcijaństwa siłą, zamiast tego wprowadza je poprzez muzykę i wzajemne zrozumienie. Symboliczną sceną jest jego pierwsze spotkanie z Guarani, podczas którego gra na oboju (ok. 15–20 minuta filmu). Muzyka staje się tutaj mostem łączącym dwie odrębne kultury i umożliwia pokojowe przekazywanie Ewangelii.

Działania ojca Gabriela wpisują się w nowoczesną koncepcję inkulturacji, czyli zakorzeniania Ewangelii w kulturach lokalnych przy poszanowaniu ich specyfiki. Można przypuszczać, że jezuici, choć nie artykułowali tego w sposób znany współcześnie, stosowali zasady ewangeliczne w pozyskiwaniu wyznawców Chrystusa. Paweł VI w adhortacji *Evangelii Nuntiandi* (1975) podkreślał, że „należy ewangelizować i to nie od zewnątrz, jakby się dodawało jakąś ozdobę czy kolor, ale od wewnątrz, od centrum życiowego i korzeni życia – czyli należy przepajać Ewangelią kultury” (EN 20). Podobnie Jan Paweł II w encyklice *Redemptoris Missio* (1990) zauważał, że inkulturacja oznacza wzajemne ubogacanie się Kościoła i kultur lokalnych (RM 52). Ojciec Gabriel, ucząc się języka i zwyczajów Guarani, ilustruje takie podejście, które opiera się na dialogu i współpracy, zamiast dominacji.

W tym miejscu należy zauważyć, że termin teologiczny *inkulturacja* pojawił się dopiero w 1959 roku podczas Tygodnia Misjologicznego na Uniwersytecie w Louvain. Początkowo brakowało jednak precyzyjnego określenia jego znaczenia. Dopiero w 1962 roku John Masson nadał pojęciu bardziej wyrazisty kształt, akcentując potrzebę otwarcia Kościoła na różnorodne kultury, również poza krajami misyjnymi (Flader 2019: 130–

131). Teologiczne rozumienie inkulturacji bierze się z samej istoty chrześcijaństwa, które przekazuje orędzie zbawienia wszystkim bez wyjątku. Kluczowe jej zadanie to dialog z kulturami, jak miało to miejsce w przypadku integracji chrześcijaństwa z kulturą hellenistyczną w I wieku, a co w późniejszych wiekach przyczyniło się do rozwoju filozofii i teologii tomistycznej. Formalnie inkulturację opisano podczas Soboru Watykańskiego II w Konstytucji o Liturgii Świętej (*Sacrosanctum Concilium*), używając określeń *akomodacja* i *adaptacja*. Dokument podkreśla, że Ewangelia powinna być dostosowywana do specyfiki lokalnych kultur, przy jednoczesnym zachowaniu jej uniwersalnej treści (SC 36, 38, 40). W podobnym stylu Sobór wypowiedział się w dekrecie o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes*:

[chrześcijanie] muszą być zaznajomieni z tą kulturą; muszą ją uzdrowić i zachować; muszą ją rozwijać zgodnie z nowoczesnymi warunkami i ostatecznie doskonalić ją w Chrystusie, aby wiara Chrystusa i życie Kościoła nie były już obce społeczeństwu, w którym żyją, ale zaczęły je przenikać i przekształcać (AG 21).

Jednym z kluczowych motywów filmu jest konflikt między duchowym powołaniem ojca Gabriela a realiami politycznymi epoki. W XVIII wieku misje jezuickie w Ameryce Południowej były postrzegane przez władze kolonialne i część hierarchii kościelnej jako przeszkoda w realizacji ich interesów. Jezuita bronili rdzennych mieszkańców przed wyzyskiem i niewolnictwem, co budziło sprzeciw kolonizatorów. Film ukazuje dramatyczne wybory, przed którymi stawali misjonarze: podporządkować się decyzjom władz kościelnych i świeckich, czy pozostać wiernym swoim ideałom? Ojciec Gabriel staje się świadkiem konfliktu między wartościami chrześcijańskimi a praktykami kolonialnymi. Jego rozmowy z kardynałem Altamiranem (ok. 90–100 minuta filmu) ukazują napięcie między posłuszeństwem instytucji a wiernością własnemu sumieniu. Postawa ojca Gabriela, który decyduje się bronić Guarani, ilustruje głęboki dramat człowieka rozdartego między obowiązkami wobec Kościoła a moralnym imperatywem ochrony ludzkiej godności.

Misja stawia także fundamentalne pytanie o granice ewangelizacji? Historia ojca Gabriela pokazuje, że prawdziwa ewangelizacja wymaga cierpliwości, pokory i szacunku dla drugiego człowieka. Zmuszanie do przyjęcia chrześcijaństwa jest sprzeczne z jego duchem i prowadzi do wypaczenia przesłania Ewangelii. Jan Paweł II wielokrotnie podkreślał znaczenie wolności religijnej jako podstawowego prawa człowieka. W encyklice *Redemptoris Missio* pisał o nawróceniu jako wolnym wyborze człowieka i owocu działania Ducha Świętego (RM 46). Ojciec Gabriel swoją postawą ilustruje te zasady – jego misja opiera się na dialogu i wzajemnym zrozumieniu, a nie na przymusie.

Choć akcja filmu toczy się blisko 300 lat temu, jego przesłanie pozostaje aktualne. Współczesna ewangelizacja również wymaga uwzględnienia różnorodności kulturowej oraz szacunku dla odmiennych tradycji i wartości. Kościół katolicki podkreśla konieczność inkulturacji jako drogi do autentycznego głoszenia Ewangelii w różnych kontekstach społeczno-kulturowych. Paweł VI napisał, że „Kościół ewangelizuje wtedy, gdy stara się przemieniać sumienia indywidualne i zbiorowe ludzi” (EN 18).

Sprawiedliwość społeczna i godność człowieka

Przedstawiona w filmie działalność jezuitów wśród plemienia Guarani na terenie Ameryki Południowej jest przykładem realizacji chrześcijańskiej wizji człowieka. Jezuici zostali przedstawieni jako obrońcy rdzennych mieszkańców Guarani, którzy, kierując się chrześcijańską nauką o niezbywalnej godności człowieka, sprzeciwiali się systemowi niewolnictwa i wyzysku. Ich działalność wyróżniała się na tle innych misji, takich jak te prowadzone przez franciszkanów, pozostawiając trwałe ślady w historii regionu (Gómez-i-Aznar, 2022: 112). Niewolnictwo ukazano w filmie jako grzech przeciwko człowiekowi i Bogu, narzędzie ekonomicznej dominacji oraz moralne zło, które niszczyło zarówno ofiary, jak i ich oprawców. Misjonarze, walcząc o prawa Guarani, dali świadectwo wierności chrześcijańskim wartościom równości wszystkich ludzi wobec Boga.

Postawa jezuitów była ściśle związana z chrześcijańską wizją człowieka, wynikającą z przekonania, że każdy człowiek został stworzony na obraz i podobieństwo Boga (Rdz 1: 27). Misjonarze nie tylko chronili Guarani przed przemocą kolonizatorów, ale także angażowali się w ich edukację oraz duchowy rozwój. W ten sposób realizowali ideę solidarności i braterstwa, które stanowią fundament społecznego nauczania Kościoła katolickiego.

Kościół katolicki od wieków naucza o niezbywalnej godności każdej osoby ludzkiej. Jan Paweł II w encyklice *Centesimus Annus* (1991) podkreślił, że człowiek nie może być traktowany jako narzędzie produkcji, lecz zawsze jako cel wszelkich działań związanych z przedsiębiorczością (CA 35; Mariański, 2021: 24). Film *Misja* w dramatyczny sposób ukazał kontrast między chrześcijańską wizją człowieka a dehumanizującym podejściem kolonizatorów. Dla tych ostatnich rdzenni mieszkańcy byli jedynie siłą roboczą, pozbawioną praw i wartości poza ich zdolnością do pracy. Jezuici przypominali jednak, że godność człowieka nie zależy od przynależności etnicznej, statusu społecznego czy użyteczności. Ich działania były świadectwem realizacji chrześcijańskiego powołania do obrony najsłabszych i najbardziej bezbronnych. W obliczu nacisków politycznych i ekonomicznych misjonarze wybrali wierność Ewangelii, nawet za cenę własnego życia.

Przesłanie. Jednym z przesłań filmu było potępienie niewolnictwa jako grzechu przeciwko Bogu i człowiekowi. W epoce kolonialnej niewolnictwo było powszechnym systemem opartym na przemocy i niesprawiedliwości. Kolonizatorzy ignorowali podstawowe prawa rdzennych mieszkańców, traktując ich jak przedmioty pozbawione wartości poza ich zdolnością do pracy. W Ameryce Południowej biali kolonizatorzy podporządkowywali sobie Indian, zmuszając ich do pracy na plantacjach na rzecz patronów. W zamian oferowano im formalne nawrócenie na chrześcijaństwo jako warunek zbawienia. Choć teoretycznie byli wolni, w praktyce pozostawali zależni od swoich *encomendero*² (Biezuńska-Małowist i Małowist, 1979: 214–216).

Autorzy filmu stawiają pytanie o moralną odpowiedzialność jednostek i społeczeństw wobec niesprawiedliwości. Postawa jezuitów pokazała, że obrona godności człowieka wymaga odwagi i gotowości do poświęcenia. Ich działania przypominały również, że chrześcijaństwo nie może ograniczać się do sfery prywatnej religijności, lecz musi aktywnie angażować się w budowanie sprawiedliwego społeczeństwa. Choć akcja filmu *Misja* rozgrywa się w XVIII wieku, jego przesłanie pozostaje niezwykle aktualne. Współczesny świat nadal zмага się z problemami nierówności społecznych, wykluczenia oraz łamania praw człowieka. Film przypomina o konieczności obrony godności każdej osoby oraz odpowiedzialności za budowanie świata opartego na solidarności i sprawiedliwości.

Ojciec Gabriel nie ogranicza swojej działalności jedynie do głoszenia Ewangelii. Jego misja obejmuje również wymiar społeczny, polegający na ochronie Guarani przed brutalnymi skutkami kolonializmu, takimi jak niewolnictwo i przemoc. W obliczu niesprawiedliwości ojciec Gabriel dostrzega w rdzennych mieszkańcach nie tylko osoby do nawrócenia, ale przede wszystkim ludzi o niezbywalnej godności. Film *Misja* można zatem interpretować jako odzwierciedlenie idei teologii wyzwolenia, popularnej w Ameryce Łacińskiej w latach 60., 70. i 80. XX wieku.

Gustavo Gutiérrez, czołowy przedstawiciel teologii wyzwolenia, analizował rolę Kościoła w walce z nierównościami społecznymi i wyzyskiem ludności tubylczej (Gutiérrez, 1988: 120–145). Jego refleksje na temat sprawiedliwości społecznej odzwierciedlone zostały w działaniach ojca Gabriela, który solidaryzując się z Guarani, stanął po ich stronie w walce o godność i życie. Postawa misjonarza przypomina o obowiązku

² Encomendero (ten, który uzyskał encomiendę) miał prawo do ściągania od Indian trybutu należnego koronie hiszpańskiej w zamian za opiekę nad Indianami oraz szerzenie wśród nich chrześcijaństwa.

Kościół wobec najbardziej potrzebujących. Papież Franciszek w encyklice *Fratelli tutti* (2020) podkreślił potrzebę budowania kultury spotkania i dialogu oraz apelował o przewyciężanie wszelkich form wykluczenia i niesprawiedliwości (FT 30). Przesłanie to współgra z wartościami ukazanymi w filmie *Misja*, który przypomina o trosce o najsłabszych oraz budowaniu wspólnoty opartej na wzajemnym szacunku i miłości.

Polityka a moralność. Film przedstawia napięcie między interesami politycznymi a moralnymi zobowiązaniami Kościoła. W XVIII wieku układy między Hiszpanią a Portugalią regulujące podział terytoriów kolonialnych, stawiały misje jezuickie w trudnej sytuacji, czyniąc je przeszkodą dla ekspansji gospodarczej i politycznej obu mocarstw. Papieski delegat, kardynał Altamiran, grany w filmie przez Raya McAnally'ego, został zmuszony do podjęcia dramatycznej decyzji – wyboru między lojalnością wobec politycznych nacisków a obroną misji i życia rdzennych mieszkańców. Jego decyzja, prowadząca do tragicznego końca misji, uwypukla moralne dylematy pojawiające się w obliczu presji politycznej. To przykład wielu sytuacji, w których Kościół zobowiązany do ochrony słabszych często zmagał się z koniecznością kompromisów wynikających z nacisków zewnętrznych. Obraz filmowy mówi o trudności zachowania wierności zasadom Ewangelii w obliczu potężnych sił politycznych. Ukazuje również, jak skomplikowane mogą być wybory moralne, gdy stawką jest ludzkie życie i godność.

Postawa jezuitów – ryzykujących własne życie i broniących Guarani przed przemocą i zniewoleniem – jest wzorem wierności Ewangelii. Ich działania są zgodne z nauką Kościoła, kładącą szczególny nacisk na troskę o ubogich i prześladowanych. Papież Franciszek, wielokrotnie odwołując się do dziedzictwa jezuitów, podkreślał znaczenie walki o sprawiedliwość społeczną oraz konieczność obrony najsłabszych (FT 11–14). Misje jezuickie stały się nie tylko miejscami ewangelizacji, ale również azylami dla Guarani, gdzie mogli żyć w godności i bezpieczeństwie. Katolicka nauka społeczna od wieków podkreśla znaczenie sprawiedliwości społecznej jako kluczowego elementu życia wspólnotowego. Od encykliki *Rerum Novarum* Leona XIII po współczesne dokumenty, takie jak *Laudato Si* Papieża Franciszka, Kościół naucza o niezbywalnej godności każdego człowieka oraz obowiązku ochrony najsłabszych (RN 3; LS 10, 48–50).

Słowa Jezusa „cokolwiek uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, mnie uczyniliście” (Mt 25: 40) stanowią fundament działań jezuitów. Film ukazuje, że sprawiedliwość społeczna nie jest jedynie abstrakcyjną ideą, lecz konkretną praktyką wymagającą zaangażowania i poświęcenia. Misjonarze stają się wzorem realizacji katolickich zasad w trudnych warunkach historycznych (Ziajka, 2022: a. 8; Ganson, 2016: 200). Historia przedstawiona w filmie to również opowieść o dramatycz-

nych wyborach moralnych. Jezuici musieli zdecydować czy podporządkować się decyzjom politycznym skazującym Guarani na śmierć i wyzysk, czy też pozostać wiernymi swoim zasadom, nawet za cenę życia. Ich decyzja o obronie misji – mimo świadomości nadchodzącej tragedii – ukazuje wartość wierności zasadom moralnym.

Miłość, przebaczenie i odkupienie

Wątek grzechu i przebaczenia, osadzony jest w filmie na postaci Rodrigo Mendozy (Robert De Niro), stanowi jeden z najbardziej poruszających przykładów filmowej narracji o ludzkim upadku, pokucie i odkupieniu. Historia ta, osadzona w na tle jezuickich misji, ukazuje uniwersalne wartości chrześcijaństwa: przebaczenie, miłosierdzie i zdolność człowieka do duchowej przemiany. Film, będący zarówno dziełem artystycznym, jak i manifestem moralnym, przedstawia drogę Mendozy od bezwzględnego handlarza niewolników do człowieka głęboko oddanego służbie Bogu i ludziom.

Przemiana. Na początku Rodrigo Mendoza jawi się jako postać pozabawiona skrupułów, kierująca się wyłącznie żądzą zysku. Jego działalność obejmuje porywanie rdzennych mieszkańców Ameryki Południowej i sprzedaż ich jako niewolników plantatorom. Jest to obraz człowieka całkowicie pogrążonego w grzechu, który traktuje innych ludzi jako towar. Degradacja moralna człowieka często wynika z jego świadomego wyboru zła, które pozornie przynosi korzyści.

Punktem zwrotnym w życiu Mendozy jest dramatyczne wydarzenie: w przypiływie zazdrości zabija swojego brata. W pewnym sensie figurą jego czynu jest zbrodnia, jaką popełnił Kain zabijając Abela. Powodem było odrzucenie przez Jahwe ofiary Kaina, natomiast Rodrigo został odrzucony przez kobietę, która wybrała jego brata (Rdz 4: 16; Harritsø, 2014: 59). Akt bratobójstwa stał się dla niego momentem kryzysu egzystencjalnego i moralnego. Mendoza popadł w głęboką depresję, tracąc sens życia i wiarę we własne człowieczeństwo. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że ten moment jest obrazem duchowego dna, które jednocześnie umożliwia drogę do odkupienia. W Rodrigo nastąpiła przemiana (gr. *metanoia*), która w radykalny sposób odmieniła jego dotychczasowe życie. Dobitnie zostało to wyrażone w ewangelicznej przypowieści o synu marnotrawnym (Łk 15:11-32): „nawrócenie wyrażone jest u Łukasza czasownikiem *metanoéoō* bądź rzeczownikiem *metanoia*, który zadomowił się także w polszczyźnie. Najczęściej tłumaczony jest jako *zmiana myślenia*. Nawrócić się więc to nic innego jak zmienić myślenie” (Draguła, 2018: 66).

Pokuta. Kluczowym elementem przemiany Mendozy było podjęcie pokuty, która w filmie została ukazana w sposób głęboko symboliczny. W jednej z najbardziej pamiętnych scen Mendoza wspina się na strome

zbocze góry, ciągnąc za sobą ciężki ładunek: zbroję i broń, które były narzędziami jego wcześniejszego życia jako handlarza niewolników. Ciężar ten symbolizuje jego grzechy i poczucie winy. Pokuta jest nie tylko aktem fizycznym, ale przede wszystkim wewnętrznym procesem oczyszczenia i pojednania z własnym sumieniem. „Jest czynem człowieka, za pomocą którego człowiek chce wykupić swój grzech” (Draguła, 2022: 67; zob. Nossol, 1985: 304-305).

Moment kulminacyjny następuje, gdy jeden z rdzennych mieszkańców – przedstawiciel tych, których Mendoza wcześniej krzywdził – odcina ładunek i uwalnia go od ciężaru. Jest to akt przebaczenia, który symbolizuje łaskę Bożą oraz możliwość rozpoczęcia nowego życia. Scena ta jest głęboko zakorzeniona w chrześcijańskiej teologii pokuty, która podkreśla konieczność zarówno skruchy, jak i przyjęcia przebaczenia jako daru (47 minuta filmu).

Przebaczenie i życie zakonne. Doświadczenie przebaczenia stało się dla Mendozy początkiem duchowej odnowy. Porzucił dotychczasowe życie i zdecydował się na radykalną zmianę: wstąpił do zakonu jezuitów. Jako zakonnik zaangażował się w obronę rdzennych mieszkańców przed kolonialnymi oprawcami. Był to wyraz jego głębokiej pokuty oraz świadectwo przemiany wewnętrznej. Decyzja Mendozy o przyjęciu życia zakonnego była również wyrazem pragnienia zadośćuczynienia za wyrządzone krzywdy. Poprzez swoje działania starał się naprawić szkody wyrządzone rdzennym mieszkańcom i stać się ich opiekunem oraz obrońcą. Przemiana ta ilustruje chrześcijańską ideę łaski Bożej, która umożliwia przebaczenie nawet najcięższych grzechów (Kieling, 2017: 226-227; Krzyśteczko, 1996: 327-329).

Świadectwo męczeństwa

Jedna z ostatnich scen filmu, w której zarówno misjonarze, jak i Guarani oddają życie w obronie swoich przekonań i wartości, stanowi symboliczny obraz chrześcijańskiego męczeństwa. Ten artystyczny przekaz, choć fikcyjny, ma podstawę w rzeczywistych wydarzeniach historycznych. Działalność jezuitów na terenach kolonialnych była nie tylko misją religijną, ale także próbą ochrony ludności tubylczej przed wyzyskiem ze strony kolonizatorów. Ich wpływ na ograniczanie chciwości europejskich mocarstw spotkał się jednak z oporem władz świeckich, co doprowadziło do stopniowego usuwania zakonu z różnych krajów. Jak podkreśla Jackson, „jezuici zostali ostatecznie wypędzeni z Portugalii w 1759 r., z Francji w 1764 r. i z Hiszpanii w 1767 r., a proces ten zakończył się kasatą zakonu przez papieża w 1773 r.” (2021: 2). Te wydarzenia ukazują napięcia pomiędzy interesami politycznymi a moralnymi zobowiązaniami religijnymi, które były istotnym elementem epoki kolonialnej.

Męczeństwo, rozumiane jako świadoma i dobrowolna ofiara życia

w imię wiary, zajmuje wyjątkowe i fundamentalne miejsce w nauczaniu Kościoła katolickiego. Katechizm definiuje męczennika jako osobę, która „daje świadectwo Chrystusowi, który umarł i zmartwychwstał, z którym jest zjednoczony przez miłość” (KKK 2473). Męczeństwo nie jest jedynie aktem heroizmu, lecz przede wszystkim formą naśladowania Chrystusa, który przez swoją mękę i śmierć dał przykład doskonałego posłuszeństwa woli Ojca. W filmie *Misja* zarówno jezuici, jak i Guarani, stają przed dramatycznym wyborem: podporządkować się niesprawiedliwym decyzjom politycznym wynikającym z kompromisów kolonialnych interesów lub pozostać wiernymi przesłaniu Ewangelii, nawet za cenę własnego życia. Ich decyzja, aby walczyć i umrzeć, nie jest aktem desperacji czy buntu, lecz świadectwem najwyższego oddania Chrystusowi oraz głębokiej wiary w życie wieczne. W nauczaniu Kościoła katolickiego męczennicy są postrzegani jako ci, którzy w sposób szczególny uczestniczą w tajemnicy paschalnej Chrystusa: Jego cierpieniu, śmierci i zmartwychwstaniu. Ich postawa stanowi wzór dla wierzących, przypominając o powołaniu do radykalnego świadectwa wiary i miłości wobec Boga, które często wymaga przewyciężenia ludzkiego lęku przed cierpieniem i śmiercią. Męczeństwo jest także uznawane za najwyższą formę miłości bliźniego, ponieważ męczennik oddaje swoje życie nie tylko dla własnego zbawienia, ale także dla dobra wspólnoty wierzących, umacniając ich wiarę i dając przykład niezłomności w obliczu prześladowań. Jak podkreśla papież Jan Paweł II w encyklice *Veritatis Splendor*:

Męczeństwo to wreszcie wspaniały znak świętości Kościoła: wierność wobec świętego prawa Bożego, poświęcona śmiercią, jest uroczystym przepowiadaniem i posługą misyjną, posuniętą usque ad sanguinem, aby blask prawdy moralnej nie został przyćmiony w obyczajach i w mentalności poszczególnych ludzi i całego społeczeństwa (VS 93).

Natomiast Tertulian twierdził, że „krew męczenników jest posiewem chrześcijan” (Tertulian, 50). W tym kontekście ofiara jezuitów i Guarani stała się nie tylko świadectwem wiary, lecz także inspiracją dla kolejnych pokoleń do podejmowania walki o sprawiedliwość, godność człowieka oraz zachowanie wartości chrześcijańskich.

W filmie ukazano dwie różne odpowiedzi na zło: drogę przemocy, którą wybiera Rodrigo Mendoza, oraz drogę pokoju, reprezentowaną przez ojca Gabriela. Obie postawy znajdują swoje uzasadnienie w teologii, jednak tradycja Kościoła zawsze kładła nacisk na wartość przebaczenia i pojednania. Przebaczenie, które nie jest równoznaczne z zapomnieniem, jest aktem miłości uzdalniającym do transformacji świata i przewyciężenia niesprawiedliwości. Taka perspektywa podkreśla duchowy wymiar

walki z przemocą, wskazując na triumf ducha nad brutalnością i nierównością społeczną.

Muzyka jako wyraz duchowości

Wreszcie muzyka, bez której obraz filmowy byłby zubożony i nie byłby tak donośny bez twórcy ścieżki dźwiękowej Ennio Morricone. Jednym z najbardziej symbolicznych momentów w filmie jest scena, w której ojciec Gabriel, gra na oboju melodię, która przyciąga uwagę ludu Guarani. Ten prosty, ale głęboko poruszający gest stał się początkiem dialogu między jezuitami a rdzennymi mieszkańcami. W nauczaniu Kościoła katolickiego muzyka i sztuka są postrzegane jako uniwersalne środki komunikacji, które mogą przekraczać bariery językowe i kulturowe. Jak podkreśla Konstytucja o Liturgii Świętej (*Sacrosanctum Concilium*) Soboru Watykańskiego II, muzyka sakralna ma szczególną zdolność do wznoszenia ludzkiego ducha ku Bogu i jednoczenia ludzi w modlitwie (SC 119).

W filmie *Misja* muzyka stała się czymś więcej niż tylko środkiem komunikacji: jawi się jako symbol harmonii, która może istnieć między różnymi kulturami. Ojciec Gabriel, poprzez swoją grę na oboju, nie narzucał swojej kultury, ale zaprosił Guarani do wspólnego doświadczenia piękna. Jest to zgodne z nauczaniem Kościoła, który podkreśla, że ewangelizacja powinna odbywać się z szacunkiem dla tożsamości kulturowej innych narodu. Jak napisał Paweł VI w *Evangeliæ Nuntiandi*:

Ewangelia, a zatem i ewangelizacja, nie mogą być utożsamiane z jakąś kulturą, bo niezależne są od wszystkich kultur. Niemniej Królestwo, ogłoszone w Ewangelii, wprowadzają w życie ludzie, którzy przynależą do swojej określonej kultury, i w budowaniu tego Królestwa muszą korzystać z pewnych elementów kultury i kultur ludzkich (EN 20).

Duchowość. Postać ojca Gabriela jest przykładem duchowości opartej na wierze w możliwość pokojowego współistnienia różnych kultur. Jego podejście do misji znajdujemy współcześnie w Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra Aetate*, która podkreśla, że Kościół szanuje wszystko, co prawdziwe i święte w innych religiach i kulturach (NE 3-4). Ojciec Gabriel nie próbuje narzucić chrześcijaństwa siłą, ale pokazuje piękno wiary poprzez swoje czyny i muzykę. Warto zauważyć, że duchowość ojca Gabriela ściśle nawiązuje do idei inkulturacji, czyli procesu, w którym wiara chrześcijańska jest wprowadzana w sposób, respektujący i integrujący elementy lokalnej kultury. W filmie widać, jak jezuici starają się budować wspólnotę z Guarani, opartą na wzajemnym szacunku i współpracy, w których ewangelizacja jest dialogiem, a nie dominacją.

Budowanie wspólnoty. Muzyka Ennio Morricone nie tyle ilustruje

wydarzenia na ekranie, ile nadaje filmowi głęboki wymiar duchowy. Kompozycje takie jak *Gabriel's Oboe* czy *On Earth as It Is in Heaven* podkreślają dramatyczne napięcie między harmonią a konfliktem, które są centralnym tematem filmu. Muzyka pełni podobną rolę w liturgii Kościoła: jest środkiem, który wznosi serca wiernych ku Bogu i jednoczy ich we wspólnej modlitwie. Jak podkreślał św. Augustyn: „Kto śpiewa, dwa razy się modli”. W filmie muzyka została pokazana jako narzędzie budowania wspólnoty między jezuitami a Guarani. Wspólne śpiewy i muzyka liturgiczna – mimo różnic kulturowych – stały się wyrazem jedności i wspólnej wiary. Jest to zgodne z wizją Kościoła jako wspólnoty, która obejmuje ludzi z różnych narodów i kultur, zjednoczonych w Chrystusie.

Zakończenie

Dzieło Rolanda Joffé jest wyjątkowym obrazem, który ukazuje złożoność ewangelizacji w XVIII-wiecznej Ameryce Południowej, jednocześnie podejmuje refleksję nad uniwersalnymi wartościami chrześcijaństwa. Działalność jezuitów wśród plemienia Guarani, będąca centralnym wątkiem fabuły, wskazuje na znaczenie inkulturacji jako procesu głoszenia Ewangelii w sposób uwzględniający specyfikę i autonomię lokalnych kultur. Ojciec Gabriel, jako symbol misji opartej na dialogu i szacunku, ilustruje, że skuteczna ewangelizacja wymaga nie tylko teologicznej wiedzy, ale także głębokiego zrozumienia i akceptacji odmienności kulturowej.

Film *Misja* porusza również fundamentalne kwestie moralne, odzwierciedlające napięcia między duchowym powołaniem a brutalnością kolonialnej rzeczywistości. W tym kontekście film stał się nie tylko narracją historyczną, ale także wygodną przestrzenią do analizy współczesnych wyzwań Kościoła, takich jak ochrona godności człowieka, sprawiedliwość społeczna czy wolność religijna. Przesłanie filmu, podkreślające konieczność wierności zasadom Ewangelii nawet w obliczu przeciwności, zachowuje swoją aktualność w obliczu dzisiejszych problemów społecznych i kulturowych.

Ogromnym wsparciem narracji zawartej w filmie była muzyka, która została ukazana jako narzędzie budowania mostów międzykulturowych oraz wyrazem uniwersalnej duchowości. Jej obecność w filmie podkreśla, że piękno i harmonia mogą stać się fundamentem dialogu między różnorodnymi tradycjami kulturowymi i religijnymi. W ten sposób *Misja* wykracza poza ramy filmu historycznego, stając się wielowymiarowym dziełem, które inspirowane do refleksji nad rolą chrześcijaństwa w kształtowaniu świata opartego na szacunku, solidarności i sprawiedliwości.

Streszczenie: Film *Misja* (1986) stanowi wyjątkowy przykład ukazania w kinie wyzwań związanych z misją Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii inkulturacji oraz relacji międzykulturowych. Historia jezuitów działających wśród plemienia Guarani uwidacznia kluczowe dylematy etyczne, wynikające z napięcia pomiędzy ewangelizacją a dominacją kolonialną. Szczególne znaczenie w tej narracji pełni muzyka, która staje się mostem porozumienia i narzędziem wspólnego dialogu między odmiennymi kulturami. Film, ukazując te tematy, podkreśla uniwersalne wartości chrześcijańskie, takie jak poszanowanie godności ludzkiej, dążenie do sprawiedliwości czy solidarność. Podejmuje tym samym istotne kwestie, które pozostają aktualne w kontekście współczesnych wyzwań społecznych i kulturowych.

Słowa kluczowe: Inkulturacja, Ewangelizacja, Kolonializm, Muzyka, Dialog międzykulturowy

Summary: The film *The Mission* (1986) serves as a remarkable example of depicting the challenges of the Church's mission in cinema, with a particular focus on enculturation and intercultural relations. The story of Jesuits working among the Guaraní tribe highlights key ethical dilemmas arising from the tension between evangelization and colonial domination. Music plays a significant role in this narrative, becoming a bridge of understanding and a tool for mutual dialogue between diverse cultures. By addressing these themes, the film emphasizes universal Christian values such as respect for human dignity, the pursuit of justice, and solidarity. It thus tackles crucial issues that remain relevant in the context of contemporary social and cultural challenges.

Keywords: Enculturation, Evangelization, Colonialism, Music, Intercultural dialogue

Bibliografia

- Biezuńska-Małowist, Iza; Małowist, Marian. (1987). *Niewolnictwo*. Warszawa: Czytelnik.
- Draguła, Andrzej. (2018). Zabiorę się czy wstanę? Od przekładu przypowieści o synu marnotrawnym (Łk 15, 11–32) do teologii miłosierdzia. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, (34), 59–70. <https://doi.org/10.14746/psj.2017.34.4>
- Flader, Maciej. (2019). Inkulturacja wiary w „cyfrowy kontynent”. *Teologia i Człowiek*, 47(2019)3, 129–144.
- Franciszek. (2015). *Laudato si* [Encyklika]. Watykan.
- Franciszek. (2020). *Fratelli tutti* [Encyklika]. Watykan.
- Ganson, Barbara A. (2009). *The Guaraní Under Spanish Rule in the Río de la Plata*. Stanford University Press.
- Ganson, Barbara. (2016). Antonio Ruiz de Montoya, Apostoł Guarani. *Journal of Jesuit Studies*, 3 (2), 197-210. <https://doi.org/10.1163/22141332-00302002>
- Gómez-i-Aznar, Eric. (2022). Ad maiorem dei gloriam: numeracy levels in the guarani jesuit missions. *The Economic History Review*, 76(1), 87-117. <https://doi.org/10.1111/ehr.13169>
- Griffin, B. J., Lavelock, C. R. i Worthington, E. L. (2014). On Earth as it is in Heaven: Healing through Forgiveness. *Journal of Psychology and Theology*, 42(3), 252-259. <https://doi.org/10.1177/009164711404200302>
- Gutiérrez, Gustavo. (1988). *Teologia wyzwolenia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.

- Harritsø, L. (2014). Kain og abel i receptionshistorien. *Collegium Biblicum Årsskrift (Cbå)*, 16, 59-62. <https://doi.org/10.7146/cb.v16i0.16264>
- Jackson, Robert H. (2021). Jesuits in Spanish America before the Suppression: Organization and Demographic and Quantitative Perspectives. W: *Jesuits in Spanish America before the Suppression*. Leiden: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004460348_002
- Jan Paweł II. (1990). *Redemptoris Missio* [Encyklika].
- Jan Paweł II. (1991). *Centesimus Annus* [Encyklika].
- Jan Paweł II. (1993). *Veritatis Splendor* [Encyklika].
- Joffé, Roland. (Reżyser). (1986). *Misja* [Film]. Warner Bros.
- Kieling, Michał. (2017). Zasady ogólne dotyczące praktyk pokutnych na podstawie Libri poenitentialis. *Vox Patrum*, 37(2017), t. 67, 225–240.
- Krzysteczko, Henryk. (1996). Od publicznej praktyki pokutnej do spowiedzi prywatnej. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, nr 29(1996), 323–334.
- Leon XIII. (1891). *Rerum novarum* [Encyklika].
- Mariański, Janusz. (2021). Godność osoby ludzkiej i jej zagrożenia w świetle społecznego nauczania kościoła katolickiego. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie*, 10(1), 23-46. <https://doi.org/10.58562/zns.14728>
- Nossol, Alfons. (1985). Teologiczne aspekty synodu na temat pokuty. *Roczniki Teologiczni-Kanoniczne*, T. XXXII, zeszyt 2, 293–306.
- Paweł VI. (1975). *Evangelii Nuntiandi* [Adhortacja].
- Sobór Watykański II. (1965). *Ad gentes* [Dekret o misyjnej działalności Kościoła].
- Sobór Watykański II. (1965). *Nostra Aetate* [Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich].
- Sobór Watykański II. (1963). *Sacrosanctum Concilium* [Konstytucja o Liturgii Świętej].
- Tertulian. *Apologeta*
- WHC.UNESCO. (2024-12-08). *Jesuit Missions of La Santísima Trinidad de Paraná and Jesús de Stavanger*. <https://whc.unesco.org/en/list/648/>
- Ziajka, Alan. (2022). *The Jesuits and Native Communities*. <https://myusf.usfca.edu/provost/The-Jesuits-and-Native-Communities>